

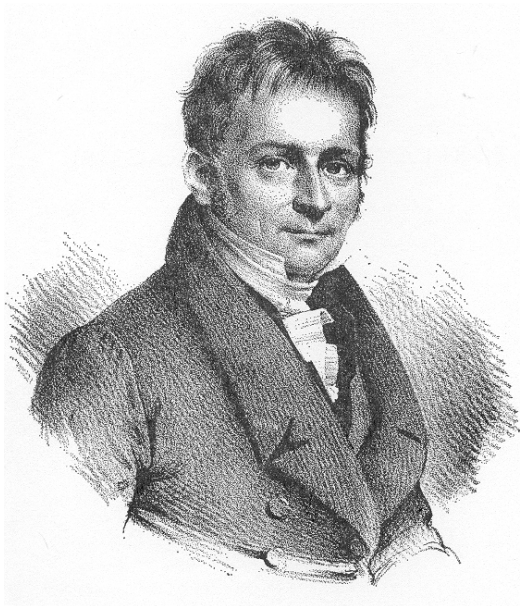
”Frit herske den forskende Aand i Eders Land!”

Et 200-årsminne 1802 – 2002

Harald Haakstad

Henrich Steffens’ København-forelesninger

I november i år* er det 200 år siden Henrich Steffens begynte sine epokegjørende filosofiforelesninger i København. Gjennom den betydning de fikk, innledet de på sett og vis 1800-tallets ”gullalder” i nordisk diktning og åndsliv. – Ingeborg Møllers Henrich Steffens-biografi fra 1948 turde være kjent for mange; hun begynner sin skildring av ”Norges bortblæste Laurblad” nettopp med dette historiske øyeblikket:

”Den 11. november 1802 var det plutselig blitt folksomt i det ellers stille og bortgjemte Kannikestræde i København. Ehlers kollegium, som hørte inn under universitetet, hadde inngang fra denne gaten, og gjennom den gammeldagse porten strømmet folk inn i auditoriet.

Der var eldre professorer med hårpisk i nakken og gullknappet stokk, unge studenter med viltre ’revolusjonslokker’, gamle embedsmenn med parykk og snusdåser og iblandt noen ’videbegjærlige fruen-timmer’ i pelskantede kåper, som holdt sine enorme muffler opp mot ansiktet til vern mot vintersnoen. Salen blev snart full, og publikum måtte plasere sig i vinduskarmene og i trappegangen utenfor.

I et hus på den andre siden av den smale gaten stod en mann ved vinduet og stirret i urolig spenning ned på folkestimen. Det var foredragsholderen, den 28-årige doktor i filosofien, Henrik Steffens. Fulgt av to venner, den unge

---

* Artikkelen ble opprinnelig trykket i Antroposofisk Selskaps medlemsblad «Meddelelser til medlemmene» III/2002.

Adam Oehlenschläger og Karl Heger, vandret han omsider over 'strædet' og inn i høresalen. Den var så fullpakket at taleren bare med møyе kunde albue sig frem til kateteret. Men da han stod der oppe og så ut over tilhørerskaren, var all uro og angst bortblåst – han visste at han nu stod der, hvor han nettopp skulde stå.

Og så begynte Henrik Steffens den lange rekke av forelesninger, som kom til å prege Nordens åndsliv i mange årtier fremover. –

Den *ytre* historie forteller oss om visse vendepunkter i menneskehetens liv og utvikling. Det kan være store slag som dem i perserkrigene, da det lille grekerfolket satte demning opp mot østens masser, slik at Europas fremtid fikk sine retningslinjer for de følgende årtusen. Eller slaget ved Poitiers, da maurernes velde i Spania blev brutt. Det kunde nevnes mange flere fra de eldste tider og frem til våre dager.

Det er også andre begivenheter, som gikk fredeligere for sig, men som har hatt likeså avgjørende betydning for historiens videre gang. F. eks. forliket i Verdun, da Karl den stores rike deltes slik at store deler av Europa fikk de landegrenser det vesentlig har hatt til i dag. Her i Norge kan vi nevne Eidsvollsforsamlingen, som gav oss den grunnlov vi fremdeles bygger på.

Men det finnes også en *indre* historie, en åndshistorie, som er langt mindre påaktet, skjønt der skjer likeså betydningsfulle ting som dem, der utspiller sig på overflaten. Denne indre historie arbeider i dypere lag og på lang sikt. Og der fødes i virkeligheten de impulser som den mere synlige historie senere følger. Der formes nye tanker og idéer, og de preger igjen de menneskers sinn, som er med om å skape ny historie.

Et slikt vendepunkt i Nordens åndshistorie fant sted i Danmark i november 1802, da den unge norskfødte Dr. phil. Henrik Steffens begynte sine forelesninger i Ehlers kollegium i Kjøbenhavn.

Forelesningene varte i to år. I 1804 måtte Steffens forlate landet, dypt skuffet over ikke å kunne få en lærerstilling ved sitt daværende fedrelands universitet. De som dengang var makthavere i lærdommens krets, anså ham for en farlig mann, en rabulist, som forførte ungdommen med nye og forvirrende idéer. For å finne levebrød for sig og sin familie måtte han ta imot et professorat i Tyskland. Fra da av var Henrik Steffens tapt for Norden, som han hele livet gjennom vedblev å elske, lengte til og føle sig inderlig forbundet med. Derfor var det med rette at Wergeland i tilegnelsen på første side av 'Skabelsen, Mennesket og Messias' kalte ham 'Norges bortblæste Laurbærblad'.

Men de to årene Steffens virket i Danmark, var nok til at han fikk satt i gang en bevegelse, som satte spor i hele Nordens åndshistorie. Fra Wergeland og Welhaven, fra Geijer og Tegnér, for ikke å tale om den danske gullalders store dikterskikkelser kan vi spore tråder tilbake til denne nu halv-

---

glemte begivenhet, som dengang beveget så mange sinn.

Det var også i ordets egentlige forstand en 'bevegelse', skjønt den aldri bar dette navn, aldri trådte frem som noe sekterisk eller på annen måte ferdig utformet. De unge mennesker, som selv var med i denne bevegelsen, hadde senere vanskelig for å uttrykke, hvad som egentlig skjedde med dem. Men de samstemte i 'at de bleve heftigen bevægede'. De blev slik beveget i sitt indre, at mange lag tilvante, bestøvede forestillinger slo sprekker, og deres eget virkelige vesen trådte i dagen. De fant sig selv og sine evner og blev derved ført inn på skjebneveier, hvor deres muligheter kunde utfolde sig.

Disse 'bevægede' mennesker var av Danmarks mest intelligente og søkende ungdom, og mange av dem blev siden lysende bannerførere i sitt fedrelands åndsliv. Vi kan nevne navn som Oehlenschläger, Grundtvig, brødrene Mynster, brødrene Ørsted, St. St. Blicher, Schack-Staffeldt, Sibbern, den norske grev Herman Wedel-Jarlsberg og Ling, den svenske gymnastikks fader. Det var også mange andre, som ikke blev slike berømtheter, men som opptok impulsen i sig og førte den videre i liv og gjerning ut over hele Danmarks land og til broderfolkene i Norden."

Henrich Steffens og Friedrich Schelling

I sitt Henrich Steffens-portrett gjengir Ingeborg Møller et minneverdig møte mellom Steffens og noen av datidens store ånder: "Ved nyttårstider [1799] reiste Steffens over til Weimar for å treffe sin venn Schelling, som da var på besøk hos Goethe. Nyttårskvelden blev de buden på stor hoffmaske-rade, og da midnattstimen nærmet sig, trakk noen av gjestene sig tilbake i et av sideværelsene. Forsamlingen bestod av Goethe, Schiller, Schelling og Steffens. De hilste det nye århundre velkommen i champagne. 'Goethe blev lystig, Schiller belærende, Schelling forblev rolig,' beretter Steffens, efter at de hadde tømt champagneflasken."

Steffens lærte alle fremtredende representanter for den romantisk-idealistiske bevegelse i Tyskland å kjenne; foruten de nevnte både Novalis, Fichte, Tieck, brødrene Schlegel og mange andre. Samtalene med Goethe fikk stor betydning for ham. Og om sitt forhold til Novalis uttaler Steffens: "Faa mennesker har efterladt et saa dybt indtryk paa mig, det fulgte mig gjennom hele livet. Hva jeg lærte af Novalis, hva jeg fornemmede af ham, det fulgte mit livs melodi som en akkompagnerende musikk. Ofte var det, jeg siden lærte af ham, som et underfuldt ekko fra fjerne fjelde, der ligesom gjengav, hva som hviled i mit dypeste indre, men som *jeg* knapt turde uttale. Hos ham kom det frem paa en langt rigere maade."

Men fremfor alt ble møtet med naturfilosofen Friedrich Schelling retnings-givende for Steffens utvikling som naturforsker og naturhistoriker. "Schel-

---

ling staar alene blant alle de i filosofiens historie fremtrædende mestre gjennom alle tider,” hevder han. Schelling ”kan ikke sammenlignes med nogen, fordi han var den første, der gjenopplivede filosofiens tabte kunst i sin tid. Han utviklede den for våre øjne, samt forkyndte det standpunkt, fra hvilket dette alene er mulig”. – Schelling ble Steffens gode venn, og naturfilosofien hans hjertebarn; den kom til å danne selve fundamentet i hans poetiskvitenskapelige helhetssyn. ”Jeg skylder Schelling meget, ja alt,” sier han i selvbiografien *Was ich erlebte*. Men Steffens ble selv også viktig for Schelling; han var den første fagvitenskapsmann som sluttet seg til hans filosofi. Avhandlingen *Beyträge zur inneren Naturgeschichte der Erde* (1801) blir Steffens’ gjennombrudd og gjør ham til kanskje den fremste forkynneren av naturfilosofien. Et sitat fra *Indledning til filosofiske Forelæsninger* kan stå som motto for hans bestrebelse etter en syntese mellom ånd og natur: ”Poesie er det, som selv i det Endelige finner Præget af det Evige.” Vitenskapen selv blir poesi når den besjeles av filosofiens ånd!

Rudolf Steiner og idealismen

Schellings filosofi fikk også betydning for Rudolf Steiner. Knappt tyve år gammel skriver han i et brev: ”Det var natten mellom 10. og 11. januar [1881], jeg sov ikke et øyeblikk. Jeg hadde beskjeftiget meg med noen filosofiske problemer til klokken halv ett midnatt, da kastet jeg meg endelig på mitt leie: min bestrebelse i fjor var å utforske om det nå er sant det som Schelling sier: ’I oss alle bor det en skjult, vidunderlig evne til å trekke oss tilbake fra tidens omskiftelighet til vårt indre selv, som er avkleddt alt det som er kommet til utenfra, og der betrakte det evige i oss i uforanderlighetens form.’ Jeg trodde og tror ennå at jeg helt klart har oppdaget denne indre evne hos meg selv – ant den har jeg jo allerede lenge –; hele den idealistiske filosofi står nå for meg i en vesentlig modifisert form; hva er en søvnløs natt mot slikt et funn!” Dette begeistringsutbruddet hos den unge Rudolf Steiner sier vel også noe om hva som tente en ild i Steffens da han møtte Schellings idealisme. For hva bærer den ikke i seg? Ett av kimpunktene til en moderne spirituell vitenskap, slik den kom til å vokse frem gjennom Rudolf Steiners verk. Brevet til vennen Josef Köck gir oss et glimt inn i den menneskelige ”smie” hvor romantikkens ånd allerede var i ferd med å bli til en *ny* idealisme – til antroposofi.

Goethe-tiden var full av slike kimpunkter. Den tyske idealismen ble også den ”humus” som antroposofien ble plantet i. Jord og kim på samme tid: en fruktbar kulturell jordbunn, med goetheanismen i midten, som antroposofien kunne knytte an til – og indre sett kim og gropunkter i Rudolf Steiners egen utvikling. Gjennom den forvandler kimene seg og kommer til syne i

---

åndsvitenskapen i ”en vesentlig modifisert form”.

I den ytre kultur ser vi Goethe-tidens idealisme utfolde sine forskjellige anlegg utover på 1800-tallet; så ebber den etter hvert ut og forsvinner etter hvert i brenningene fra en ny mektig impuls: materialismen. Men også den blir på sitt vis en av antroposofiens forutsetninger.

Goethe-tidens ”indre historie”

Et høydepunkt i Rudolf Steiners karmaforedrag fra 1924 er skildringen av den *indre* sammenhengen mellom Goethe-tidens åndsliv og det som skulle bli den antroposofiske bevegelsen. Vi får høre om en ”kosmisk kultus” i den åndelige verden, som forberedte antroposofien på jorden: ”Ja, mine kjære venner, når dere gjennomskuer alle de vidunderlige, majestetiske imaginasjoner som stod der som en oversanselig kultus i første halvdel av 1800-tallet, og oversetter det til menneskebegreper, da har dere antroposofien. For det neste, høyere opplevelsensnivå, for den åndelige verden som mennesket stiger ned i jordtilværelsen fra, fantes antroposofien i første halvdel av det 19. århundre ... Og skuer man antroposofien i dag, da skuer man den i retning av første halvdel av det 19. århundre; helt selvfølgelig skuer man den der. Man skuer den til og med allerede på slutten av 1700-tallet.”

Og Rudolf Steiner blir konkret: ”Det finnes en person som engang var i en spesiell situasjon. En venn av ham fremkastet store gåtefulle spørsmål vedrørende menneskets jordiske eksistens. Men denne vennen satt litt fast i den kantianske tenkning, og så fikk det hele et abstrakt-filosofisk preg. Den andre kunne ikke finne seg til rette i den ’kantete’ kantianske tenkningen, og følgende spørsmål ble rørt frem i hans sjel: Hvordan henger fornuft og sanselighet i mennesket sammen? – Da åpnet det seg i en viss forstand – ikke dører, men sluser som for et øyeblikk lot de verdensregioner der disse mektige imaginasjoner utspilte seg, lyse inn i denne sjel. Og det som på denne måten kom inn – ikke gjennom dører, ikke gjennom vinduer, men gjennom sluser, det ble da – likesom omsatt til miniatyrbilder – til ’Eventyret om den grønne slange og den skjønne lilje’. For den personen jeg mener, er Goethe” (Dornach, 8. juli 1924). – Om sitt mysteriedrama ”Innvielsens port” uttalte Rudolf Steiner kort tid senere at det ”på en viss måte var ment å gjengi i dramatisk form det som der utspilte seg i begynnelsen av det 19. århundre”. Og: ”De som i dag føler trangen i seg til å forene seg i Antroposofisk Selskap, var sammen i oversanselige regioner begynnelsen av det 19. århundre for å feire den mektige imaginasjonskultus som jeg talte om” (Arnheim, 19. juli 1924). – Goethe skrev sitt ”Eventyr” i 1795, året etter at Steffens bestemte seg for å dra til Jena.

Henrik Steffens og Norge

Steffens var født i Stavanger 2. mai 1773. Han vokste opp i Danmark og tilbragte så å si hele sitt voksne liv i Tyskland, men følte alltid en sterk lengsel etter og identitet med Norge. Selv kalte han seg konsekvent "Norweger"; men forholdet til fødelandet hadde noe uforløst over seg, nærmest en stemning av ulykkelig kjærlighet. Gjensynet med hjemlandets fjell på en ekspedisjon til Vestlandet i 1794 – Steffens var da 21 år og hadde nettopp avlagt en glimrende eksamen – gjør et mektig inntrykk på ham: "Taarerne styrtede mig ud af Øinene; det var mig som om Jordens Inderste havde aapnet mig sit hemmelighedsfulde Værksted ... Indtrykket var fuldkommen phantastisk." Men Norgesbesøket ble likevel en skuffelse; praktiske og økonomiske problemer tårnet seg opp og gjorde at han ikke fikk realisert sitt ønske om å utforske og beskrive den norske fjellverden. Midt i fortvilelsen, under sitt opphold i Bergen, kom da tanken til ham: "Du må til Tyskland. Der er det bergskoler og gruber, der kjemper tidens største ånder nettopp om den viten du selv søker etter. Kan du utmerke deg i den kampen, da kan du vende tilbake med oppreist hode."

Nå følger reisen til Jena og Freiburg, og etter oppholdet i Danmark 1802-04 ansettelse ved universitetene i Halle og Breslau. Steffens trosset mye motgang disse årene. Han valgte selv heller ikke alltid en lett vei, men engasjerte seg sterkt og uredde i ulike politiske spørsmål og samfunnsforhold i en urolig og dramatisk samtid (Napoleonskrigene). – Sine siste år (1832-45) tilbragte Steffens i Berlin.

Det skulle gå tredve år før Steffens så sitt fødeland igjen. Hele denne tiden lengtet Steffens nordover, ikke bare til Norge, men også til Danmark, ja hele Skandinavia. Og i 1824 ble det mulig å reise; via Sverige kom han til Norge i juni, denne gang som "den berømte Steffens", og fikk en strålende mottagelse i universitetsbyen Christiania. Han besøker Hedemarken og Mjøstraktene (hvor han henter inspirasjon til sine romaner), og bestiger Synnfjell i Valdres, med utsyn til Dovre, Rondane og Jotunheimen. Ingeborg Møller: "Det mektige syn overvældet næsten Steffens – han følte både gru og begeistring: 'Der laa pludselig noget saa ophøjet for mig, at jeg hidintil ikke havde set mage til det.' – Nu skuet han endelig inn i hjertet av sitt fedrelands fjellverden, som han hadde lengtet til fra sin tidlige barndom." – I 1840 var han i Norge for siste gang, i forbindelse med Kristian 8.'s kroningsfest.

"Åndens beveger"

Steffens var en fabelaktig formidler av det levende ord, også i samtalen. Det var ikke minst denne begavelsen som gjorde han til "åndens beveger". I

Emil Boysons presentasjon av Steffens verk i serien *Norsk filosofi i det 19. århundre* leser vi: "A. Aubert kaller ham helt treffende budbæreren for den tyske romantikk's 'begeistring': *idéene* ville ha blitt kjent også uten ham, men ville de ha 'tændt lue' i mange gemytter?" Også Schelling verdsetter sin venn særlig for det han bevirket som *personlighet*; han kaller ham "eine lebendige Persönlichkeit des Erkennens" og priser hans "evige ungdom". Slik opptrer Steffens fremfor alt som en stor inspirator – eller med Grundtvig: en "Lynildsmand" – i det historiske øyeblikk i 1802, da Nordens "gullalder" står for døren. Med sine pedagogiske anskuelser foregrep og inspirerte han folkehøyskolebevegelsens idealer, som fikk så stor betydning også i Norge. Henrik Wergeland mottok sterke impulser fra ham. Og Steffens' naturfilosofiske romaner ble mye lest i Norge. – Ingeborg Møller avrunder sitt portrett av Steffens med Grundtvig ord:

"Lynildsmand, som for mit Øje
I det aarle Morgengry,
Lig en Engel fra det Høje
Vælted Stenen bort paany,
Der hos mig, i Blomsterhaven,
Lukked, spærred Troes-Graven!
Sank nu selv du under Muld?

Nej, den *Aand*, som slynged Lynet,
Naar det knitrende udfoer,
Aanden, som genfødte Synet,
Sprængte Bautasten i Nord;
Aanden i dit Blikk, din Tale,
Efter Kæmpeskridt i Dale
Hviler kun paa Skyer blaa!

Det skal spørges, du har levet,
Som kun faa paa denne Jord,
Levet mest, hvor mindst er skrevet,
Levet *kongelig* i Nord:
Talt et ord, som aldri glemmes,
Vakt en Aand, hvis Kraft fornemmes,
Mens vi har et Modersmaal."

Til slutt i sin bok konstaterer hun (1948): "I mange år har det sett ut som om Henrik Steffens' gjerning i Norden nu bare har historisk interesse. Men åndens frø er udødelige, og så lenge det finnes kultur på jorden, vil de alltid spire opp igjen i andre former hos nye slekter."

Fra sitt tyske "eksil" skrev Steffens engang denne oppfordring til "oss" her oppe: "Nordmænd, lær at kjende Eders lands skatte! Smelt sammen med landet og lad et fast sind, der aldrig slappes, være Eders indre helligdom! (...) Frit herske den forskende aand i Eders land, intet trangsyn lukke ude det dristigste og herligste!" □

Kilder: Ingeborg Møller, *Henrik Steffens. "Norges bortblæste Laurbærblad"*, Oslo 1948; *Fra gullalderen i nordisk diktning*, Oslo 1955. Valborg Erichsen, *Henrik Wergeland i hans forhold til Henrich Steffens*, Oslo 1920. Harald Beyer, *Henrik Wergeland og Henrich Steffens*, Oslo 1920. Henrich Steffens, *Forelæsninger og fragmenter*, Oslo 1967. Rudolf Steiner, *Esoterische Betrachtungen karmischer Zusammenhänge* bd. III og VI (GA 237 og 240). Taja Gut, *"Aller Geistesprozess ist ein Befreiungsprozess". Der Mensch Rudolf Steiner*, Dornach 2000.